

La condition humaine

Over acht schilderijen van Roos Duyvestijn

Philip Peters

In een schilderij moeten alle beeldelementen dwingend zijn: ze zijn er omdat ze er *moeten* zijn. Dat geldt zowel voor iconografische aspecten als voor de schildertrant – de beeldmiddelen moeten zijn ingezet op een manier die relevant is voor datgene wat meegedeeld wil worden. Dat maakt het werk afleesbaar (tot op zekere hoogte, de werkelijkheid is complexer en veel meer vertakt) en kunst is een communicatieve discipline – wat niet wil zeggen dat een werk maar één officiële betekenis heeft, bijvoorbeeld de mening van de kunstenaar, die als het werkproces voltooid is uiteindelijk gewoon de ‘eerste lezer’ van dat werk is, maar niet de enige lezer en hoe gelaagder een werk lijkt te zijn, hoe meer valide interpretaties het beeld kan toestaan.

Dit schilderij ziet er op het eerste gezicht eenvoudig uit – en het is ook overzichtelijk – maar aan de hand van de beeldgegevens laten zich verschillende narratieven construeren.

Ik lees het zo: op het grotendeels egaal geschilderde beeldvlak bevinden zich twee stoelen en een tafel met daarop twee grote koppen, plaats van handeling is vermoedelijk een horecabedrijf. Op de linker stoel zit een jonge man te werken op een laptop. Aan de muur hangen twee kunstwerken, waarvan er maar één helemaal te zien is, de ander wordt afgesneden door de rechterkant van het beeldvlak. Het merendeel van dit werk is vlak en hard geschilderd zonder nuancering in tinten of schildertrant. Zelfs het schilderij rechts aan de muur is nog een hard groen monochroom. Visueel is dit allemaal van het grootste belang, omdat het een ‘wereld’ laat zien waarin datgene wat verder nog in het schilderij gebeurt zich afspeelt. En het is zaak niet verleid te worden door de ‘vrolijke’, felle kleuren, want op de keper beschouwd is het een harde, compromisloze omgeving, duidelijk gedefinieerd en niet gediend van enige nuancering. Er is enig bijna frivol tegenwicht in de elegant, zelfs wat capricieus vormgegeven stoelen. Op twee plekken wijkt de schildertrant aanzienlijk af en dat heeft betekenis: hoofd en bovenkleding van de jonge man vertonen een veel lossere, meer expressieve toets, waarin kleuren tegen elkaar aan zijn gezet en door elkaar heen gevlochten. Op de rechterstoel heeft kennelijk iemand gezeten en zijn witte (‘blanco’) kleur maakt hem extra leeg. Het lijkt redelijk om te veronderstellen dat het personage zich daar druk over maakt, misschien heeft wat hij schrijft op zijn laptop er wel iets mee te maken. Deze lezing wordt versterkt doordat het kunstwerk aan de muur direct naast de man alleen een aantal lege stoelen laat zien, die bovendien met dezelfde losse toets tot stand zijn gekomen als de persoon zelf. Dan gaat het dus kennelijk nadrukkelijk over *afwezigheid* en de emoties die daardoor worden opgeroepen.

Zo levert het schijnbaar neutrale tafereel duidelijke aanknopingspunten voor de aanwezigheid van drama, ook al speelt dat zich op het moment dat we te zien krijgen af in het hoofd van het afgebeelde personage – het eigenlijke drama is visueel *afwezig*. Wat er precies aan de hand is weten we niet, maar ik denk dat het gaat om verlating, eenzaamheid, leegte.

In dit schilderij is iets vergelijkbaars aan de hand: ook hier geldt dat eventuele betekenis is af te lezen aan de schildertrant en ook hier is de dit keer weinig duidelijk gedefinieerde omgeving waarin een en ander zich afspeelt strak en vlak geschilderd

Op de bank, waarvan de zijkanten in hun geometrie een echo krijgen in de gele panelen aan de muur, zijn twee vrouwen, van wie de rechter een androgyne indruk maakt, in gesprek. Waarover ze het hebben weten we natuurlijk niet. Tot zover is er, zou je kunnen zeggen, niets bijzonders aan de hand. Maar er is iets 'mis' met de decoratie van zitdeel en achterleuning van de bank: het lijkt wel of de schilder een deel heeft vergeten in te vullen, de achterleuning is deels leeg gebleven. Dat moet dus iets betekenen, het is de enige plek waar beeldende activiteit plaatsvindt in de vorm van grillige lijnen die zich onderscheiden van de omringende geometrie. Ik denk dat de decoratie eigenlijk helemaal geen decoratie is in de gebruikelijke zin van het woord, maar eerder een *verbeelding* van het gevoerde gesprek, hier wordt de interactie tussen de personages zichtbaar gemaakt, zij het in gecodeerde vorm, want lezen kunnen we deze tekens niet. Je zou dan kunnen construeren dat de 'vorm van het gesprek' te volgen is in de van links naar rechts en van rechts naar links aan elkaar gebreide lijnen die zich als stemmen dooreen weven en op elkaar reageren: het is een

soort grafische uitbeelding van het gesprek, dat alle kanten op kan waaieren en geen logische structuur heeft, wat ook geldt voor gesprekken in het algemeen. We weten dan ook dat het gesprek nog niet afgelopen is. Misschien hebben we in de onderste delen van het lijnenspel wel te maken met een zekere mate van overeenstemming – of in ieder geval met het formuleren van standpunten (‘zitpunten’) en is het gesprek nu in wat moeizamer vaarwater beland: de belangrijkste plek, die direct tussen de personages in, is nog leeg. Wat komt weten we natuurlijk niet, maar je zou kunnen verwachten dat het gesprek juist daar intenser of intiëmer wordt. Dit blijft natuurlijk associëren (maar wat is daar tegen?), maar het feit dat de leegte zich op de potentieel belangrijkste plek van interactie bevindt is zonder twijfel de sleutel voor het vinden van betekenis.

Dit schilderij toont vijf vrouwen die vrolijk bij elkaar zitten op de rand van een soort bubbelbad. Zijn ze een dagje samen uit? Wat zijn ze van elkaar, vriendinnen, zussen, collega's? Daarover worden we door het werk niet wijzer gemaakt. Wat we wel zien is dat ze allemaal een verschillend uiterlijk hebben, dat niet te herleiden is tot varianten van badpakken of andere kleding. Ook de

gezichten zijn verschillend, qua uitwerking en qua schildertrant. Ik denk dat het in die zin portretten zijn van mensen met verschillende karakters en dat die karakters expressie krijgen in de manier waarop de beeldmiddelen zijn gehanteerd. Hoe je de diverse karakters met woorden zou moeten invullen weet ik niet, daar kunnen verschillende lezers verschillende meningen over hebben; je zou kunnen construeren dat het meest rechtse personage een uitbundiger type is dan de vrouw aan de uiterste linkerkant en zo is er meer te bedenken. Belangrijker lijkt mij dat de ruimte waarin de vrouwen zich bevinden buitengewoon ambigu is: perspectivisch is moeilijk of eigenlijk helemaal niet te zien wat zich waar bevindt. De randen van het bad lijken soms, met name geheel rechts, omhoog te gaan en het geheel lijkt haast ‘primitief’ aangepakt, maar dat is dan heel bewust gedaan want de schilder weet wel beter. Zij heeft er iets mee voor en dat heeft betrekking op de ruimte waarin een en ander zich afspeelt. Links bevindt zich een soort verticaal scherm met grillige stermotieven en dat is duidelijk achter de vrouwen en de badrand gesitueerd. Rechts zien we een vergelijkbare verticaal, nu behangen met gekleurde lampjes zoals je wel ziet in de kleedkamers van theaters. Waar dit element zich precies bevindt is minder duidelijk: rechts van het bad? Erachter? Het is niet met zekerheid te zeggen. De ruimte wordt afgesloten door een soort scherm met bloemen. Alles bij elkaar fungeren de twee verticalen en in zekere zin ook de badrand als een *lijst*: door een soort venster wordt ons dus een kijkje gegund in dit schijnbaar vrolijke en wat intieme samenzijn, maar de ruimte waarin dat zich afspeelt is buitengewoon ondiep en ook niet erg breed. De personen zijn tussen de diverse elementen van de ‘lijst’ krap op elkaar geplaatst, wat een fysieke intimiteit suggereert die er misschien helemaal niet is – eerder is het een wat claustrofobische situatie: vijf personen in een te nauwe ruimte gepropt. Ik denk dat de sfeer van oppervlakkige vrolijkheid die in eerste instantie, ook door de felle kleuren, wordt opgeroepen, misschien van alles verbergt wat heel wat ongemakkelijker is: de vrouwen zijn als het ware gevangen in het bubbelbad waar ze met zijn allen nooit in kunnen, ze zitten vast in een claustrofobische ruimte waaruit niet zo een twee drie een uitweg te bekennen valt. Ze zullen het dus met elkaar moeten doen en of dat op den duur zo’n pretje is kun je je afvragen. De verticaal met lampjes heeft nog een andere clou: deze ruimte is geen ‘échte’ ruimte, maar heeft al met al meer weg van een decor en in die zin is dit een *voorstelling*, in twee betekenissen van het woord: een presentatie (TARA, het doek gaat op) en een introductie van de actrices die hier tot elkaar veroordeeld zijn: een voorstelling in een voorstelling eigenlijk, waarvan we hier een momentopname te zien krijgen. Hoe het stuk verdergaat, hoe de relaties zich zullen ontwikkelen, weten we niet, het antwoord daarop ligt in de toekomst en die kennen we nog niet. De vrouwen zitten op de badrand, die mogelijk een metafoor is voor het moment van het nu, die rafelige rand tussen verleden en toekomst. Daar zullen we het mee moeten doen – tenzij de schilder nog een vervolg produceert, wat me niet waarschijnlijk lijkt, maar je weet nooit.

In de schilderijen hierboven en hieronder is het tafereel complexer geworden: er bevinden zich veel mensen in een nu volstrekt ongedefinieerde ruimte. De sfeer lijkt die van een receptie, een opening, een sociale bijeenkomst. Ze staan weer benauwend dicht op elkaar en of dat ook hier een gevolg is van een kleine ruimte laat zich niet beoordelen omdat er eigenlijk helemaal geen ruimte is. In het onderste schilderij is wel een soort achterwand te zien, met twee verticale elementen daarin of daarop: het kunnen kunstwerken zijn, maar net zo goed een deur en een raam. De omgeving is dus non-descript, haast tot op totale afwezigheid af. Dat spiegelt de identiteit van de personages, die misschien ook om sociale redenen zo dicht op elkaar staan: bij dit soort gelegenheden ontstaan altijd groepjes, men heeft de neiging om bij elkaar te klitten. Dat geeft al gauw een zekere mate van uniformiteit, groepjes lijken onderling inwisselbaar. Kenmerkend voor de conversaties bij dit soort gelegenheden – uitzonderingen niet te na gesproken – is vaak de oppervlakkigheid van het gesprek – van echt contact is zelden sprake en daar wordt misschien ook niet naar gestreefd. Je zou kunnen spreken van een ‘leeg contact’. En precies dat is wat het schilderij ook letterlijk laat zien: de meeste personages hebben wel een hoofd, maar geen gezicht en bij diegenen die wel een gezicht hebben is dat fragmentarisch of vaag gebleven: deze mensen leren we niet kennen en ze kennen elkaar ook niet.

In al deze werken lijkt het te gaan over contact of non-contact, bereikbaarheid en onbereikbaarheid, en dat is afleesbaar aan hoe de beeldmiddelen zijn gebruikt: psychologische observatie en schilderkunst vloeien in elkaar over, zijn eigenlijk niet te scheiden van elkaar. In de hier besproken schilderijen evolueerde het thema van een intrapsychisch conflict via beladen gesprekken tussen twee personen naar het gedrag van grotere groepen.

Binnen dit inhoudelijke kader zijn ontelbare varianten mogelijk: hier zien we bijvoorbeeld een groep jonge mensen in een opnieuw onduidelijke ruimte – ik associeer de plek met bijvoorbeeld de kantine van een kunstacademie – , waarin twee groepjes mensen figureren: op de voorgrond zitten vier personen aan een tafel met banken, daarachter (maar wel heel dichtbij, bijna meer ernaast dan erachter, ook hier is de ruimte haast claustrofobisch beperkt) zitten er nog twee die met elkaar in gesprek zijn. Die twee hebben opnieuw geen gezicht. Geen gezicht betekent: geen gelaatsuitdrukking. Of dat per se ook altijd inhoudelijke leegte met zich meebrengt weet ik niet zeker, het zijn in ieder geval mensen die voor de kijker niet te bereiken zijn en over wie eigenlijk weinig te zeggen is: afgaande op de hier natuurlijk bevroren lichaamstaal zijn tegengestelde of in ieder geval verschillende gevolgtrekkingen mogelijk aangaande de aard van het gesprek: het is gemakkelijk te beschouwen als een vriendelijke conversatie maar het zou net zo goed om een meningsverschil kunnen gaan, de personages geven voor beide lezingen een paar clous. Over de andere groep is haast nog minder bekend: het is lang niet zeker of hier wel van enigerlei vorm van contact sprake is; iedereen lijkt er opgesloten in zichzelf – dat is geen waardeoordeel maar een gewoon een *educated guess*. Ugaande van de context van het eerder besproken werk is het langs elkaar heen leven in een soort existentiële leegte een reële optie.

In dit schilderij gaat het, denk ik, opnieuw over de relatie tussen mensen en vooral over wat daarin onuitgesproken blijft (het overkoepelende thema van dit oeuvre), maar de beeldende aanpak is wezenlijk verschillend. Eerder was steeds sprake van een ruimte waarin zich personages bevonden en gaven beeldopbouw en materiaalgebruik de kijker gelegenheid om in het beeld zelf clous te vinden voor wat er met en tussen die mensen aan de hand was. Hier is dat niet het geval. De schaarse ruimte die niet in beslag wordt genomen door de personages is neutraal blauw – het zou ‘de lucht’ kunnen zijn, maar ook gewoon een blauw vlak dat uitsluitend om beeldende redenen bestaat, om de personages beter te laten uitkomen bijvoorbeeld en omdat het wit laten van dat deel van het doek te demonstratief zou zijn geweest en zelf aandacht zou hebben opgeëist – en dan moet je er dus over na gaan denken wat dat nu weer mag betekenen. Dat heeft de schilder niet gewild; kennelijk moeten we ons

concentreren op de verdichte compositie die de beide personages samen zijn. De een heeft het gezicht naar de kijker toegewend, de ander is – en dan nog maar gedeeltelijk - van achteren zien. De hoofden zijn ook hier ‘leeg’, er is geen gezicht te zien en dus ook geen gezichtsuitdrukking (hoewel de twee rode boemerangachtige strepen in het gezicht van de voorste persoon te denken geven: wat is hier gebeurd?). Beide personages zijn blond, hun haren lijken op elkaar: geel met rode accenten. Omdat beide personen zich heel lichtjes naar achteren buigen en tegelijkertijd met hun hoofden elkaar bijna raken zou je kunnen denken dat hun haren letterlijk in elkaar verstrengeld zijn (of: aan elkaar (vast)gebonden, zoals Marina en Ulay ooit in een performance daadwerkelijk deden). Dat geeft reden om te denken aan een intense interactie of een intense status quo: aan elkaar verslingerd of tot elkaar veroordeeld?

Het totale beeld is *larger than life*, wat wordt veroorzaakt door het feit dat de beschouwer het werk vanuit een laag standpunt ziet, wat zorgt voor een monumentale en indrukwekkende scène – zoals bijvoorbeeld het geval is in Piero della Francesca’s beroemde fresco in San Sepolcro, dat de Opstanding verbeeld. Thematisch is er natuurlijk geen overeenkomst, het hier uitgebeelde tafereel is seculier en zeer van deze tijd – een icoon van de verwarring én onderlinge afhankelijkheid van mensen op dit moment in onze cultuur.

Opmerkelijk is hier dat de uitbundige decoratie bij de naar ons toekijkende persoon lijkt te horen (mogelijk aangebracht op zijn kleding), maar ook links naast hem doorloopt, al is het de vraag of er zich niet nog een derde persoon tussen de twee andere in bevindt bij wie de groene vlakken horen. Als dat zo is – en het zou kunnen, ik kan niet zeggen dat ik het zeker weet - verandert het hele schilderij van betekenis: komt de derde ook overdrachtelijk *tussen* de andere, verstoort hij of zij de interactie of is er juist sprake van een warme verbondenheid tussen drie mensen in plaats van twee? Trouwens: wat zijn dat eigenlijk voor personen? Ik meen – maar het zou kunnen dat dit meer over mij zegt dan over het schilderij – in de voorste een man te zien en in de andere een vrouw (en de derde zie ik ook als vrouw). Wat betekent dat? Is er sprake van een driehoeksverhouding? Het beeld verbiedt die gedachte niet.

Ook opvallend is het feit dat de voorste figuur rijk gedecoreerd is en de derde figuur (in tegenstelling tot de eerste bij wie de decoratie voornamelijk uit lijnen bestaat) ook, maar iets minder rijk en in vlakken in plaats van lijnen. De persoon met de rug naar de kijker toe is helemaal niet gedecoreerd. Ik kan me voorstellen dat dit iets zou kunnen zeggen over de relatie of interactie tussen de drie personages, maar ik kan hieruit niet veel afleiden of het wordt pure speculatie. Dat er sprake is van een *spanningsveld* is duidelijk, maar het geheim van dat spanningsveld wordt ons niet onthuld. Die ambiguïteit, dat aanreiken van clous voor het oplossen van een raadsel dat niet op te lossen is maakt het werk intrigerend: we weten dat er iets aan de hand is, maar we weten niet wat. En misschien is dat wel goed zo; sommige geheimen kunnen maar beter geheim blijven. Door die combinatie van extraverte beeldvorming met terughoudende

allusies die op verschillende manieren kunnen worden uitgelegd geeft de schilder ons met de ene hand een aanwijzing om die met de andere meteen weer terug te trekken – die bescherming van wat er aan de hand is geeft het werk iets kwetsbaars, iets intiems en het werkt omdat het wordt uitgedrukt in ogenschijnlijk simpele en felle compromisloze kleuren.

Tenslotte moet ik mezelf tegenspreken: de linker onderkant van het schilderij bestaat uit een blauw vlak waarvan de decoratie lijkt over te lopen in die van de ‘derde’ figuur, als die echt bestaat. Daardoor wordt toch weer een soort ruimte gesuggereerd want het vlak lijkt het blad van een tafel, die in het vlak staat zoals ‘primitieven’ dat doen maar ook kubisten: als een geometrische vorm, recht omhoog, zo plat als een dubbeltje. Net als bij de vrouwen bij het bubbelbad veroorzaakt dit spel met perspectief onzekerheid over de ruimte die dan maar heel ondiep lijkt te zijn – misschien is ook deze voorstelling daadwerkelijk een presentatie in de zin van een theatervoorstelling. Maar de acteurs nemen hun rol serieus en brengen de toeschouwer in verwarring. De tafel is een terugkerend element in deze schilderijen en de tafel is natuurlijk een sociaal centrum, waaraan men bij elkaar zit om dingen te bespreken – of misschien wel om gewoon even uit te rusten en iets te drinken, zo simpel kan het natuurlijk ook zijn.

Tenslotte kun je nog construeren dat het allemaal heel anders in elkaar zit en dat de decoratie helemaal niet gebonden is aan de personages als individuen, maar zich integendeel op een ander vlak bevindt. Letterlijk zelfs: dan wordt het een soort voile, een soort buffer tussen de wereld van de beschouwer en die van de personages in het schilderij. Dan krijg je een andere betekenis en wordt de beschouwer daadwerkelijk in de problematiek betrokken: hij kan niet direct in contact komen met de personages, de decoratie staat dat als een prachtig maar afleidend scherm in de weg. Het zou ook met zich meebrengen dat die personages helemaal niet gedecoreerd zijn, maar veel kaler zijn, veel *leger* en dan zijn we terug bij het thema van de onbereikbaarheid, van het geproblematiseerde of zelfs onmogelijke contact, ook tussen de personages onderling.

Het laatste schilderij waarover ik het hier wil hebben is als het ware een *tableau de la troupe*. Vergelijkbare thema's duiken op in andere gedaantes en in een totaal andere formulering van ruimte. Het geheel ziet eruit als een grote opengeklapte doos waarbinnen zich van alles afspeelt, wat deels ook naar buiten lijkt te willen komen. Centraal in de compositie staat een wonderlijke constructie die aan de onderkant alles wegheeft van een raket en aan de bovenkant van een totempaal bekroond door een 'echt' gezicht. De kruisvorm van dat geheel wekt automatisch ook associaties met de duizenden afbeeldingen van kruisingen zoals we die kennen uit de westerse kunstgeschiedenis, hoewel ik hier meer een triomferende dan een lijdende persoon meen te zien, een vrouw ook nog, een godin misschien die, ook al door het rijke en uitbundige kleurgebruik, ergens in de verte verwant is aan Indiaanse beelden. Misschien is het de bedoeling dat de doos openspat en dan de godin *gelanceerd* gaat worden in de wereld als teken van (bijvoorbeeld) vrouwelijke kracht en dan is er dus sprake van een feministische symboliek: de kracht van de vrouw wordt gevierd. Een andere associatie is met de Doos van Pandora – de opening van die doos had weliswaar allerlei narigheid tot gevolg, maar was ook 'onvermijdelijk', het *moest* gebeuren. Wat naar analogie door die goddelijke raket kan worden

aangericht weten we nu niet, maar in deze visie lijkt de godin eerder vijand dan vriend.

Op het grondvlak van de doos is een eerder thema terug te vinden: dit is de aarde, waarop mensen leven die in allerlei relaties tot elkaar staan. Sommigen bestaan alleen als monochroom silhouet, zoals de twee meisjes rechts die elkaars hand vasthouden en haast lijken te hebben om ergens te komen, al weet ik niet waar – een verbeelding van de haast die in de cultuur gekropen is? Aan de linkerkant staan twee (silhouetten van) vrouwen in lichtblauw en paars met elkaar te praten en dat gesprek is, zoals eerder in de decoratie van een bank, verbeeld door een netwerk van rode lijnen (snoeren?) dat de personages met elkaar verbindt: op zoek naar elkaar of tot elkaar veroordeeld? Schuin daarachter bevinden zich nog twee personages in verschillende tinten blauw die haast in elkaar lijken over te gaan en tenslotte lopen er wat losse monochrome persoontjes op de voorgrond die vooral aandacht lijken te hebben voor de totempaal, waarvan het kloeke formaat pas in relatie tot die menspersonen duidelijk wordt. Ik denk dat deze personages metaforisch *pars pro toto* zijn voor al het menselijk gewoel.

En daarvoor wordt ook een context gegeven in de uitgeklapte zijkant, waar allerhande denkbare en ondenkbare diersoorten op een groen fond zijn afgebeeld, symbolisch voor ‘de natuur’ misschien en heel misschien wel voor het paradijs waaruit de mensen op het grondvlak – en natuurlijk wij, de kijkers - verdreven zijn.

Alles in dit schilderij is in felle kleuren heel hard en vlak geschilderd, wat de voorstelling een zekere mate van vrolijkheid, maar ook grote kracht en rijkdom en een onontkoombaar gevoel van urgentie verleent. Dat de doos zich misschien in een zwarte ruime lijkt te bevinden – de kosmos, het heelal – roept een beeld op van de aarde (in dit geval niet plat en niet rond, maar in de vorm van een opengeklapte kubus) die door de ruimte zweeft. Dat geeft het geheel een transcendente kwaliteit omdat het grote afgezet wordt tegen het nog grotere, ja, zelfs tegen het oneindige.

Ik kan dit werk wel lezen als een soort samenvatting en contextualisering van het eerdere werk – dat concentreerde zich op allerlei varianten van intermenselijke contacten en hier worden die bij elkaar gebracht in iets als ‘de hele wereld’. Het gaat, denk ik, over de plaats van mensen in de wereld, hun onderlinge relaties en hun behoefte aan veiligheid en bescherming door, bijvoorbeeld, een ‘hogere macht’ zoals deze godin, die, zoals zo veel goden, tegelijkertijd ook iets afschrikwekkends heeft. In laatste instantie toont het werk dus eigenlijk *la condition humaine*.